

Univerzita Hradec Králové
Filosofická fakulta

Bakalářská práce

2017

Lucie Holakovská

Univerzita Hradec Králové
Filosofická fakulta
Katedra Filosofie a společenských věd

Biologické interpretace konceptů analytické psychologie
Bakalářská práce

Autor: Lucie Holakovská
Studijní program: B6101 Filosofie
Studijní obor: Filosofie a společenské vědy
Vedoucí práce: Mgr. Filip Jaroš, Ph.D.

Hradec Králové, 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Lucie Holakovská

Studium: F14BP0026

Studijní program: B6101 Filozofie

Studijní obor: Filozofie a společenské vědy

Název bakalářské práce: **Biologické interpretace konceptů analytické psychologie**

Název bakalářské práce [A]: Biological Interpretation of Concepts of Analytical Psychology

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se pokusí uchopit některé koncepty psychologie C. G. Junga z biologické perspektivy. Jako srovnávací materiál bude sloužit převážně dílo A. Portmanna a K. Lorenze, biologických myslitelů tvořících rovněž v 1. polovině 20. století. Výsledek práce by měl rovněž poukázat na možné přemostění duality tělo/duše pomocí myšlení tzv. německé autonomistické školy.

STEVENS, Anthony. Jung. Vyd. 1. Praha: Argo, 1996. 176 s. Osobnosti. ISBN 80-7203-021-3.
STEVENS, Anthony. Archetype: a natural history of the self. Repr. London: Routledge and K. Paul, 1990. 324 s. ISBN 0-415-05220-3. STEVENS, Anthony. Evolutionary Psychiatry: A New Beginning. London: Routledge, 1996. 310 s. ISBN 0-415-13840-X PORTMANN, Adolf a KLEISNER, Karel, ed. Biologie ve službách zjevu: k teoreticko-biologickým myšlenkám Adolfa Portmanna. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2008. 250 s., [4] s. obr. barev. příl. Amfibios: práce katedry filosofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, sv. 8. ISBN 978-80-86818-64-1. PORTMANN, Adolf. Neue Wege der Biologie. München: R. Piper, 1965. 240 s. Sammlung Piper. Probleme und Ergebnisse der modernen Wissenschaft. LORENZ, Konrad. Takzvané zlo. Vyd. 2., V nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2003. 234 s. ISBN 80-200-1098-X. LORENZ, Konrad. Základy etologie: srovnávací výzkum chování. Vyd. 1. Praha: Academia, 1993. 254 s. ISBN 80-200-0477-7. KOMÁREK, Stanislav. Obraz člověka a přírody v zrcadle biologie. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 325 s. Galileo; sv. 16. ISBN 978-80-200-1592-1. Dostupné také z: <http://eknihy.nkp.cz/search/handle/uuid:f6e4ac3f-e38d-11e0-a92f-001e4ff27ac1>. KOMÁREK, Stanislav. Spasení těla: moc, nemoc a psychosomatika. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2005. 146 s. Kolumbus; sv. 178. ISBN 80-204-1287-5. KOMÁREK, Stanislav. Muž jako evoluční inovace?: eseje o maskulinitě, její etologii, životních strategiích a proměnách. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012. 262 s. ISBN 978-80-200-2086-4. JUNG, Carl Gustav a PLOCEK, Karel, ed. Duše moderního člověka. Vyd. 2. V Brně: Atlantis, [2000]. 378 s. ISBN 80-7108-213-9.

Garantující pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Filip Jaroš, Ph.D.

Oponent: prof. RNDr. Jaroslav Peregrin, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 15.5.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 22.6.2017.

Anotace

Tato bakalářská práce se zaměřuje zejména na Jungovou teorii archetypů. V práci jsou přiblíženy hlavní pojmy, s nimiž Jung pracuje. A jednotlivé archetypy jsou v práci blížeji představeny. Dále je v práci vyložen biologický význam archetypů. Následně je Jungova teorie archetypů srovnána s některými názory evoluční biologie, zejména pak s postoji představitelů darwinismu, neodarwinismu a sociobiologie.

Klíčová slova: Jung, teorie archetypů, evoluční biologie, neodarwinismus, sociobiologie

HOLAKOVSKÁ, Lucie. *Biological interpretation of concepts of analytical psychology*.
Hradec Králové: Faculty of Philosophy, University of Hradec Králové, 2017, 46 pp.
Bachelor Degree Thesis.

Annotation

This bachelor thesis focuses mainly on Jung's theory of archetypes. At work, the main concepts Jung is working on. And individual archetypes are introduced at work. Furthermore, the biological significance of archetypes is explained in the work. Subsequently, Jung's theory of archetypes is compared with some views of evolutionary biology, especially with the attitudes of representatives of Darwinism, Neodarwinism and Sociobiology.

Keywords: Jung, theory of archetypes, evolutionary biology, neodarwinism, sociobiology

Obsah

Úvod	8
1 Život Carla Gustava Junga	10
2 Základní pojmy psychologie Carla Gustava Junga	13
2.1 Vědomí	13
2.2 Nevědomí	13
2.3 Osobní nevědomí	14
2.4 Kolektivní nevědomí	15
3 Archetypy kolektivního nevědomí	17
3.1 Význam archetypů kolektivního nevědomí	17
3.2 Archetyp stínu	20
3.3 Anima	21
3.4 Animus	22
3.5 Velká matka	23
3.6 Moudrý stařec	24
4 Proces individuace	26
5 Kolektivní představy	28
6 Biologický význam archetypů	30
7 Porovnání přístupu Junga s evoluční biologii	32
7.1 Darwinismus	33
7.2 Neodarwinismus	34
7.3 Sociobiologie	34
7.4 Lamarkismus	35
7.5 Srovnání teorie archetypů s neodarwinismem	35
Závěr	43
Bibliografie	45

Úvod

Téma mé bakalářské práce se zabývá zejména teorií archetypů Carla Gustava Junga. Tato práce se pokusí uchopit některé koncepty Jungovy psychologie z biologické perspektivy.

Pro srovnání těchto konceptů jsem mimo jiné využila i díla některých biologů 20. století. Přičemž lze v Jungově pojetí psychologie nalézt určité spojitosti mezi psychologii a filosofií a dalšími obory jako jsou přírodní vědy.

V první části práce se budu věnovat zejména představení osobnosti a života Carla Gustava Junga, dále se pokusím přiblížit hlavní pojmy, se kterými Jung pracuje. A v další části práce uvedu biologický význam těchto pojmů a souvislosti mezi analytickou psychologií a biologií nebo etologií. Následovat bude komparace Jungovy teorie archetypů s teoriemi, které zastávají představitelé neodarwinismu nebo sociobiologie. V závěru práce se pokusím shrnout hlavní myšlenky této bakalářské práce.

Carl Gustav Jung je známá osobnost v oblasti psychologie a psychiatrie. Byl to ve své oblasti jeden z nejvýznamnějších myslitelů 20. století, který dlouhodobě působil na psychiatrické léčebně Burghölzli v Curychu. Jeho hlavním zájmem byla analytická psychologie, je považován za jejího zakladatele. Zkoumal lidskou psychiku v souvislosti se sny, mytologií, náboženstvím nebo filosofií. Spolupracoval též se Sigmundem Freudem, ale odmítl jeho pojetí podstaty nevědomí a vystavěl teorii založenou na jiných základech, než předpokládal Freud. Tato teorie získala název analytická psychologie a odlišným pojetím se nakonec oddělila od Freudovy psychoanalýzy.

Ve své lékařské praxi se věnoval pacientům s nejrozmanitějšími psychickými poruchami, jako jsou neurózy a psychózy. U psychotických pacientů našel motivy a představy, které se shodovaly s mytologickými představami dávných kultur a náboženství. Po důkladném studiu přišel s teorií archetypů, které představují prapůvodní formující vzor vnitřního světa člověka. Archetypy jsou ve své povaze nemateriální a iracionální, mohou se vyskytovat jako takzvané archetypické představy, například archetypy matka, otec, animus nebo anima. Tyto obrazy se vyskytují ve snech, představách či vizích, které člověka zevnitř utvářejí.

Jako psychiatr byl Jung zakladatelem terapeutické metody slovních asociací, jež aplikoval při rozhovorech se svými pacienty. Nacházel určité stále se opakující jevy charakteristické pro konkrétní typy psychických onemocnění.

Jung se věnoval též studiu náboženství, zkoumal je a analyzoval náboženské symboly, čímž došel k tzv. symbolickému myšlení, které by dle něj mělo lidem umožnit spojení s archaickými prvky duše, jež mají na člověka značný vliv. V oblasti filozofie byl Jung nejvíce ovlivněn Platónovými dialogy a dílem Arthura Schopenhauera.

„-Roky, během nichž jsem věnoval pozornost vnitřním obrazům, patří k nejdůležitějším obdobím mého života, v nichž se rozhodlo o všem podstatném. Tehdy to začalo, a pozdější jednotlivosti jsou jen doplněním a zdůrazněním. Moje veškerá pozdější činnost spočívala v rozpracování toho, co v oněch letech vyvstalo z nevědomí a zprvu mne zcela zaplavilo. To bylo pralátkou mého životního díla.“

C. G. Jung (1957)

1 Život Carla Gustava Junga

Narodil se jako syn evangelického faráře, jeho příbuzní z matčiny i otcovy strany vykonávali práci evangelických farářů, proto byl život Junga již od útlého dětství ovlivněn náboženstvím.¹ Jung byl v mládí na čas oddělen od své matky, psychicky tímto rozdělením trpěl a jeho vztah k matce tím byl negativně poznamenán, ve světle této zkušenosti si spojil pojem ženství s jakousi nespolehlivostí, zatímco otce by naopak označil za představitele spolehlivosti.² Jung nebyl v mládí příliš schopen začlenit se do kolektivu, byl to spíše introvert.³ Vystudoval gymnázium a poté se rozhodl pro studium medicíny a přírodních věd. Když Jung vystudoval lékařskou fakultu, začal se specializovat na oblast psychiatrie. Své první zaměstnání získal v psychiatrické léčebně zaměřující se na léčbu schizofrenie. Zde participoval na výzkumu testu slovních asociací, za něž si vysloužil určitý věhlas v oboru.⁴ Založil laboratoř experimentální psychologie a zaslal výsledky výzkumu slovních asociací Sigmundu Freudovi, čímž započala spolupráce, ale i přátelství mezi těmito dvěma muži. Freud byl s prací Junga velmi spokojen a ten v této souvislosti byl zvolen prezidentem Mezinárodní psychoanalytické společnosti.⁵

Později se však začaly názory Junga a Freuda rozcházet, prvním důvodem neshod bylo odlišné pochopení pojmu libida, jež Freud chápal tak, že má výhradně sexuální podstatu, zatímco Jung ho chápal nejen z hlediska sexuality, ale též jako energii, která má v sobě kreativní sílu a obsahuje v sobě duchovní potřeby každého člověka.⁶ Další prvek, který odlišoval přístup Junga a Freuda, byla Freudova teorie snů, kterou vyložil v knize Výklad snů. Freud byl toho názoru, že každý sen jen vlastně potlačované přání, které v onom snu najde naplnění. A dále, že přání jsou redukovatelná na agresivní či sexuální instinktivní impulzy. Tyto impulzy využívají zbytků denních zkušeností a vytvářejí vizuální symbolické znázornění jejich spokojenosti. A tato symbolická podoba uspokojení je maska toho, co Freud nazval super-ego nebo svědomí a co chrání spáče před probuzením. A tudíž sen pro Freuda byl náhradním potěšením z impulzů, kterým bylo odepřeno uspokojení.

¹ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.

² JAFFÉ, Aniela. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1998. s. 16

³ STEVENS, Anthony. *Jung*. 1. vyd. Praha: Argo, 1996. s. 13

⁴ Tamtéž s. 20

⁵ HYDE, Maggie. *Jung*. Z anglického originálu přeložila Hana Drábková. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. s. 33.

⁶ SHEEHY, Noel. *Encyklopedie nejvýznamnějších spisovatelů*. Brno: Barrister and Principal. s. 116

Obrazně řečeno Freud se domníval, že sen je určitý způsob, jímž se psychika zobrazuje, a je to obecná tendence k uvolnění nahromaděného napětí. Následná analýza snu pak spočívala v úplném vysvětlení snu z hlediska osobních vzpomínek a fantazií subjektu. Jung ovšem prohlásil, že některé sny, které on analyzoval, nelze vysvětlit tímto Freudovým způsobem. Protože obsah těchto snů nemohl být redukovatelný pouze na osobní zkušenosti snícího subjektu, ať už by se jednalo o smyslovou paměť, nebo fantazii. Jung se po rozchodu s Freudem soustředil na výklad svých vlastních snů. Když Jung přednesl Freudovi svou vlastní interpretaci snu, který sám zažil, Freud se zaměřil v onom snu na dvě vyskytující se lebky jakožto na nejdůležitější část snu a vyložil tento Jungův sen tajnou touhou Junga po smrti dvou osob. Toto Jung však rezolutně odmítl a věřil ve svou vlastní ne-sexuální a ne-agresivní interpretaci snu. Ačkoliv nebyl Jung zcela schopen vylíčit funkci tohoto snu, nezastával jako Freud názor, že by sny uvolnily napětí, ale že jsou spíše prostředkem obnovení rovnováhy s osobností. Rovnováha byla právě tím stěžejním kamenem jeho teorií a hypotéz.

Sny vedly Junga ke studiu mytologie a archeologie. Byl přitom ohromen univerzálností některých symbolických témat. Některé symboly se vyskytovaly ve všech společnostech a kulturách, což bylo pro Junga potvrzením jeho rozvíjející-se teorie archetypů a kolektivního nevědomí. Jeho teorie tvrdí, že tyto symboly zdělila každá lidská bytost od našich primitivních předků. Nešlo přitom o dědictví tradicí, nýbrž biologickým přenosem. Jung byl tak přesvědčen o souvislosti mýtu a snu. A že tudíž ke správné interpretaci snu je nutná velmi detailní znalost mytologie.⁷ Hypotézou biologického přenosu Jung údajně vysvětlil důvod, proč i historicky oddělené kultury měly některé symboly totožné a proč určité obsahy snů byly neredukovatelné k osobním zkušenostem. Jung našel spojení své teorie při práci se svými pacienty. Jungův závěr tedy byl, že stejné symboly se objevovaly v mytologii všech společností, a to ve snech či mentálních symptomech. Jung se tak domníval, že pokud subjekty, které nespojuje jazyková komunikace, a to ať již komunikace mezi sebou, nebo stejný zdroj informací, přesto sdílí

⁷ PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1993. ISSN 0161-7361. s. 461–463

stejnou sadu symbolů neodvozených z osobní zkušenosti, pak musely být tyto symboly nutně zděděny biologickým přenosem.⁸

Jung působil také jako vyučující na univerzitě v Basileji. Po čase onemocněl a byl nucen učitelskou profesi omezit a nakonec na tuto funkci rezignoval. Postihl ho infarkt myokardu a nějakou dobu se pohyboval mezi životem a smrtí, nicméně on tento stav popisoval jako extázi, ve které se mu vyjevily zážitky z osobního nevědomí, které obohatily jeho další práci.⁹ Co se týče jeho soukromého života, oženil se s dívkou jménem Emma Raschenbach (1882–1955), dcerou bohatého průmyslníka, a v letech 1904 až 1914 se jim narodilo pět potomků, čtyři dcery a jeden syn, celý život spolu žili v Kűsnachtu v domě u jezera, který si nechali postavit. Emma se za podpory svého manžela stala výbornou analytičkou, lektorkou a autorkou.

Jung zemřel v roce 1961 v 85 letech ve Švýcarsku.

Jung zmiňuje, jak těžký je obecně vzato vývoj od původního filosofického pojetí psychologie k tomu modernímu, postavenému na empirických základech. Dříve byl častý a populární názor, že je člověk schopný se na základě svého uvažování nebo rozumu dostat ze své psychické podmíněnosti a dostat se tak do určitého stavu racionality.

Psychologie postupem času začala aspirovat na přírodní vědu, a bylo tak nutné ji oprostit od racionálního určení pravdy filosofie, neboť začalo vycházet najevo, že filosofie neoplývala všeobecnou platností. Opouštěl se filosofický argument a na jeho místo nastoupila zkušenost. Filosofii stále podléhaly formy například racionální nebo spekulativní psychologie, a poté pod lékařství přísluší lékařská psychologie.¹⁰

⁸ Tamtéž s. 464

⁹ ŠIROKÝ, Hugo. *Analytická psychologie C. G. Junga: předmluva ke Knize proměn. Duše a smrt*. 1. vyd. Brno: Bollingenská věž., 1990. s. 18.

¹⁰ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 6.

2 Základní pojmy psychologie Carla Gustava Junga

2.1 Vědomí

Vědomí lze označit jako stav bdělosti, kdy jsme si vědomi toho, co činíme. Jung sám přirovnává vědomí k povrchu nebo kůži, která se nachází na obrovské nevědomé oblasti neznámého rozsahu. Přičemž z velké části je vědomí produktem vnímání a orientace ve vnějším světě.¹¹

Člověk vnímá svou vlastní individualitu. Všimá si, že je v porovnání s ostatními lidmi odlišný. Pro tuto odlišnost není tedy snadné odhadnout, jak na danou situaci bude jedinec reagovat. A všeobecnému očekávání tak nemůže chování jedinců zcela odpovídat.

Individuální vědomí má tendenci se oprošťovat od kolektivních pravidel, protože současně se více projevuje i svobodná vůle. Zvyšuje se též subjektivita názorů. Má-li však být nějaký názor obecně platný, musí s jeho platností souhlasit většina lidí, neboť pravdivé je právě to, co si myslí mnozí, protože tak se demonstruje rovnost lidí.¹²

2.2 Nevědomí

Nevědomí není to, co je úplně neznámé, je to vědomí nepřístupná část psychiky, která sestává z myšlenek, které daný člověk z mysli vytěsnil, neboť pro něj byly těžko uchopitelné, a jejich vytěsnění slouží tedy jako jakýsi obranný mechanismus. Tyto vědomí skryté myšlenky nebo touhy člověk aktivně nevyužívá a je to jeho osobní nevědomí, které slouží ke skrytí všech vzpomínek, pocitů nebo zážitků. Je to obsah lidské mysli, který má vliv na lidské jednání, aniž by si toho člověk byl vědom. V nevědomí se objevují rozhodnutí, tužby, přání mnohem dříve, než si jich je člověk aktivně vědom. Tento obsah se může člověku zobrazit například ve snu. Jung sem zahrnul též vše, co se v nevědomé mysli člověka teprve připravuje a do vědomí se dostane až někdy v budoucnosti. Do nevědomí je zahrnut též tzv. psychoidní systém, o jehož povaze člověk není schopen

¹¹ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie: její teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. s. 19.

¹² JUNG, Carl Gustav. Výbor z díla, svazek 3. *Osobnost a přenos*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001. s. 5.

nic vypovědět. Do nevědomí je také zahrnuto vše, co je bezděčné a bez pozornosti, a též vše, co člověk nevědomě cítí nebo na co myslí, co chce, na co vzpomíná a co činí.¹³

K nevědomí počítáme i neuvědomitelné psychoidní funkce, o jejichž skutečnosti nemáme přímé zprávy.¹⁴

Nevědomí je vždy napřed před vědomím. Totiž právě z nevědomí přicházejí všechny lidské myšlenky. Člověk tedy není aktivním činitelem vytvářeče myšlenek. Nevědomí se skládá z obsahů, které byly dříve vědomé, ale byly z mysli vytěsněny nebo zapomenuty.¹⁵ Člověk zažívá fantazie, například sny, skrze které se vrací záležitostem zapomenutým nebo vytěsněným, které lze ale vysvětlit individuální anamnézou. Dále ale existují fantazie, jež odpovídají určitým mytologickým typům a lze mezi nimi nalézt očividné souvislosti, Jung tyto fantazie často nacházel u svých pacientů, z čehož vyvodil, že v duši existuje kolektivní vrstva, kterou nazval kolektivní nevědomí.¹⁶

Vědomí a nevědomí spolu tudíž nemůže být v souladu tehdy, je-li vědomí poškozováno nevědomím nebo naopak. Vědomí i nevědomí jsou aspekty života. Vědomí má za úkol hájit rozum a možnosti své sebeobrany. Naopak neuspořádaný značně chaotický život nevědomí by měl mít možnost sledovat svůj vlastní způsob natolik, nakolik je člověk schopný tuto tíhu unést.¹⁷

2.3 Osobní nevědomí

Nevědomí se skládá ze dvou oblastí, a to kolektivní a osobní oblast nevědomí. Přičemž osobní nevědomí zahrnuje vše potlačené a zapomenuté, vytěsněné, vnímané podprahově.¹⁸

Je to individuální vrstva nevědomí, lišící se od vědomí kolektivního.¹⁹ A mimo vytěsněný materiál se v nevědomí nachází i všechno, co se psychickým stalo podprahově.²⁰

¹³ JUNG, Carl Gustav. Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 38

¹⁴ Tamtéž. s. 38

¹⁵ Tamtéž. s. 147

¹⁶ Tamtéž. s. 231-232

¹⁷ JUNG, Carl Gustav *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-490-2. s. 132.

¹⁸ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 20.

¹⁹ SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 107

²⁰ JUNG, Carl Gustav. Výbor z díla, svazek 3. *Osobnost a přenos*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001. s. 13–14

2.4 Kolektivní nevědomí

„Tak jako fyzik zkoumá vlny a částice či biolog geny, psycholog má podle Junga zkoumat kolektivní nevědomí a jeho funkční jednotky, takzvané archetypy. Archetypy jsou „všem společné identické struktury“, které dohromady vytvářejí „archaické dědictví lidstva“.“²¹

Kolektivní nevědomí je strukturální vrstva lidské psyché, která obsahuje kolektivní duševní obsahy, nenáleží individuu, nýbrž celému lidskému společenství nebo lidské rase obecně. Nemá tedy individuální charakter. Každý člověk disponuje kolektivním nevědomím. V kolektivním nevědomí jsou obsaženy představy, identické struktury psyché, které Jung nazval archetypy.²² Kolektivní kvality mohou ulpívat nejen na dílčích psychických elementech, ale též i na celých psychologických funkcích.

Jung vystavěl svou teorii kolektivního nevědomí na zjištění, že existují stále přítomné psychologické fenomény, jejichž existenci nelze vysvětlit pouhou osobní zkušeností jednotlivého člověka. A jedná se například o fantazijní aktivity a ty můžeme rozdělit do dvou kategorií. První kategorií jsou fantazie zahrnující také sny a jsou fantazie osobního charakteru, které se vrací k osobním zkušenostem a k zapomenutým nebo vytěsněným věcem, a ty lze objasnit individuální anamnézou. Druhá kategorie v sobě zahrnuje také sny, ale jsou to fantazie naopak neosobního charakteru, které ale není možné omezit jen na zkušenosti z minulosti jedince, a proto je nelze vysvětlit jako něco, co je získané individuálně. Tyto fantazijní obrazy mají své analogie v mytologických typech. Proto o nich lze říct, že odpovídají určitým strukturálním prvkům lidské duše obecně, které se dědí. Protože jsou tyto případy hojně rozšířené, lze vyslovit předpoklad, že v duši tedy existuje základní kolektivní vrstva, nazvaná kolektivní nevědomí.²³

Obsahy kolektivního nevědomí nejsou předmětem určitého libovolného úmyslu a nejsou tedy vůlí ovladatelné. Chovají se tak skutečně, jako by ve vás existovaly. Člověk je však sám v sobě nemůže spatřit. Jestliže je kolektivní nevědomí skutečně soustředěno ve větších sociálních skupinách, je důsledkem hromadné šílenství, psychická epidemie, jež by mohla vést až k válce nebo revoluci. V kolektivním nevědomí je každý člověk určité rasy stejný

²¹ STEVENS, Anthony. *Jung*. 1. vyd. Praha: Argo, 1996. s. 48.

²² JUNG, Carl Gustav. *Symbol a libido*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2004. s. 220

²³ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 231–232

jako příslušník jiné rasy. Má totožné archetypy stejně tak, jako má uvnitř svého těla stejné vnitřní orgány.²⁴

Čím více si je člověk vědom obsahů svého vlastního osobního nevědomí, tím více se mu zobrazuje vrstva obrazů a motivů kolektivního nevědomí a tím se i více rozšiřuje jeho vlastní osobnost.²⁵

Obsah kolektivního nevědomí tvoří souhrn archetypů. Je svým způsobem omezený, jelikož odpovídá tomu množství typických základních zážitků, které člověk kdy zaznamenal. Přičemž jejich smysl je skryt v prazkušnosti, kterou zprostředkují a představují. Motivy archetypálních obrazů jsou přitom ve všech kulturách stejné.²⁶

²⁴ JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie: její teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. s. 56

²⁵ SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 73–74

²⁶ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 25

3 Archetypy kolektivního nevědomí

Termín archetypus se vyskytuje již už u Phila Iudea ve vztahu k Imago Dei (Boží obraz, ke kterému by dle křesťanské nauky měl člověk směřovat jako ke svému ideálu a primárnímu cíli). Pojem archetypu vyjadřuje, že při kolektivně nevědomých obsazích se jedná o prastaré prapůvodní typy, tedy o odjakživa přítomné všeobecné obrazy.²⁷

Pojem archetyp řadíme ke kolektivnímu nevědomí, které se nevytváří individuálně, ale skládá se z již existujících forem archetypů, které si člověk uvědomuje až sekundárně a které dají obsahům vědomí pevnou formu.²⁸

*„Archetypy, praobraz, dominanty kolektivního nevědomí, jsou prvotní strukturální elementy lidské psyché. Archetypy jsou psychickými aspekty mozkových struktur“*²⁹
Archetypy jako takové nejsou pozorovatelné, avšak jejich působení lze vidět, neboť vytvářejí archetypické obrazy a motivy. Když se archetypy stanou vědomými, začnou se projevovat jako představy. *„Archetypy představují tendenci ke specifickému strukturování obrazů.“*³⁰

K archetypům kolektivního nevědomí patří archetyp stínu, archetyp animy a anima, dále archetyp Velké matky a Moudrého starce.

3.1 Význam archetypů kolektivního nevědomí

Lékařská psychologie zdůrazňuje osobní povahu psyché. Tato psychologie si též zakládá na biologických faktorech, jako je sexuální instinkt nebo pud sebezáchovy. Instinkty jsou všeobecně rozšířené neosobní dědičně podmíněné faktory. Nejsou svou podstatou určité, jedná se o formované pudové síly. Tvoří tedy souvislost s archetypy, mezi instinkty a archetypy je určitá analogie, že je možné si myslet, že archetypy samy o sobě jsou nevědomé obrazy instinktů, *„představují základní vzor instinktivního chování.“* Lidská činnost je do velké míry ovlivněna právě instinkty.³¹ Dále se Jung zabývá průkazností existence archetypů. Za hlavní zdroj důkazu jejich existence přitom považuje sny, které

²⁷ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 14

²⁸ Tamtéž, s. 66

²⁹ SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 29

³⁰ Tamtéž.

³¹ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 107

jsou samovolným projevem nevědomé psyché, a nejsou tudíž ovlivněny vědomím. Tyto skutečnosti lze zjistit dotazováním pacienta na obsah oněch snů, respektive dotazováním na motivy, které se ve snech objevují. Další možností je aktivní imaginace, jsou to série fantazií. Jung je na základě práce se svými pacienty zastáncem toho názoru, že intenzita snů je tím silnější, když jsou přítomny nepochopitelné a nevědomé fantazie a je jich naopak méně, když právě tyto fantazie proniknou do vědomí. Ve snech jsou tudíž obsaženy fantazie, které mají sklon k uvědomění. „*Zdroje snů jsou často potlačené instinkty, jež mají přirozený sklon ovlivňovat vědomý rozum.*“ Pacienti měli dávat pozor na určitý prvek snů, který se pro něj zdál důležitým, po tak dlouhou dobu, než mu dokáží porozumět. Jedná se o zpracování fantazie pozorováním. Tato metoda se od Freudovy metody volné asociace liší. Fantazie dle Junga přináší velmi rozmanitý zdroj archetypických forem, nicméně tento druh metody použil Jung pouze v pečlivě vybraných konkrétních případech, tato metoda tedy není tak univerzální, aby šla aplikovat na všechny případy. Její riziko spočívá v tom, že by mohla pacienta odvést od reality příliš daleko.³²

Dalším eventuálním zdrojem archetypických forem mohou být bludné myšlenky lidí postižených duševní chorobou. Dále fantazie ve stavech transu či sny z raného dětství, konkrétně v období mezi třetím a pátým rokem života dítěte. Je ovšem důležité zjistit historické souvislosti. Proto, aby bylo možné si souvislosti odvodit, je nutné znát funkční význam individuálního symbolu a následně přijít na to, zdali skutečně daný symbol náleží k totožnému druhu okolností, a má tak tedy stejný funkční význam.³³

Nyní zde uvedu příklad, tak jak ho popisuje Jung. Je to příklad stavu pacienta, s nímž se Jung setkal ve své lékařské praxi. Byl to pacient trpící paranoiou a schizofrenií. Byl zaměstnán jako úředník a neoplýval žádným zvláštním nadáním. Jednoho dne ho Jung přišel navštívit a zastihl svého pacienta, jak stojí u okna, dívá se do slunce a zároveň pohybuje hlavou sem a tam. Pacient požádal Junga, aby činil totéž, co on, že pak spatří, co vidí on sám, totiž sluneční penis, ačkoliv oproti tomuto muži duševně zdravý Jung nic takového nespátkoval, o pacienta se zajímal, a tak si tuto příhodu zaznamenal do svého deníku. Později Jung zjistil, že onen pacient měl v souvislosti se svým psychickým onemocněním tzv. blud velikášství, byl Bohem i Kristem v jedné osobě. K svému lékaři

³² JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 111–112

³³ Tamtéž. s. 112–113

Carlu Gustavu Jungovi se choval přívětivě, neboť to byl patrně jediný člověk, který aktivně projevoval zájem o jeho představy. Chtěl, aby se jeho lékař podílel na jeho vizi, děláním stejné činnosti při pohledu do slunce. Všechny jeho bludy se týkaly náboženství. Nový vhled na tento zážitek se schizofrenickým pacientem se Jungovi dostal o čtyři roky později, kdy se setkal s knihou filologa Albrechta Dietricha pojednávající o řeckém papyru. Autor se domníval, že zde našel náboženský návod k vykonávání vzývání týkající se odhalení tzv. Mitrhova kultu. Činnost byla až nápadně podobná činnosti, kterou činil onen pacient při pohledu do Slunce. Pacient spatřoval vizi, která zapadá do náboženské souvislosti a „*popisuje způsob iniciace do mystické zkušenosti božství.*“³⁴ Přičemž je vysoce nepravděpodobné, že by tento pacient mohl vědět o řeckém papyru (jeho zveřejnění následovalo o čtyři roky později, než se uskutečnila pacientova vize). Jung též předpokládal, že jeho vize nemá ani nic společného se středověkým zobrazením Zvěstování, neboť se zdálo značně nereálné, že by o tomto obrazu měl vůbec potuchy, neboť byl diagnostikován jako duševně chorý a nikdy nevycestoval.

Na tomto příkladu se pokusil Jung přiblížit metody zkoumání. Poukázat na to, jak je důležité jednotlivé symboly izolovat, aby o nich šlo říci, že to jsou charakteristické fenomény, nikoliv díla náhody. Je pak možné, že po srovnání mytologického materiálu mohou být objasněny a odhaleny konkrétní archetypické typy i jeho případné varianty.³⁵

Jung při práci s pojmem kolektivního nevědomí objevil vzorce společné všem lidem, jsou to již zmíněné archetypy, jsou to formy, které v sobě mají zakódované všichni lidé a mají určitou schopnost získat si pozornost v rámci duše. Projevují se v mýtech nebo náboženských představách. Archetypy mají značnou souvislost s vrozenými instinkty a objevují se přes konkrétní symbol nebo obraz během života.

K archetypům kolektivního nevědomí řadíme následující: archetyp stínu, animy a anima, archetyp Moudrého starce a Velké matky.

³⁴ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 113–114

³⁵ Tamtéž. s. 115–116

3.2 Archetyp stínu

Abychom pochopili archetyp stínu, musíme se nejprve seznámit s pojmem persony. Jung označoval personu jako kolektivní segment psyché, a to proto, že nabývá svou formu i funkci ve vztazích k vnější kolektivní realitě. Jung chápal personu jako určitou oblast osobnosti, která poskytuje jedinci ochranný obal jeho vnitřního já. Persona nám také ukazuje i způsob, jak se snažíme „někým být“.³⁶

Persona předstírá individualitu a je to spíše pouze maska kolektivní psyché. Dovádí člověka k přesvědčení, že je unikátní jedinečný. Je to ale ve skutečnosti pouze lež, jíž promlouvá kolektivní psyché. Persona sama o sobě není tak skutečná, jedná se spíše o určitý kompromis mezi individuální osobností a společností v tom, jak se člověk jeví.³⁷

Pokud persona funguje odpovídajícím způsobem správně, vyhovuje ideálnímu vlastnímu obrazu sebe sama, který má každý člověk uvnitř sebe a kterého se snaží dosáhnout. Také musí vyhovovat celkovému obrazu, které si o člověku dělá okolní společnost podle ideálu i vkusu. A také fyzicky a psychicky podmíněné danosti, která vymezuje hranice uskutečnění ideálu vlastního já nebo okolního světa. Pokud persona vyhovuje vlastnímu obrazu sebe sama a zároveň vyhovuje obrazu, jenž si o člověku udělá okolní společnost, přispívá pak k rozvoji osobnosti, naopak pokud by tyto dvě podmínky nesplňovala, byla by persona pro člověka spíše překážkou. Jako příklad lze uvést osobu, jejíž persona je složena jen z kolektivně schvalovaných rysů. Pak by na tuto osobu bylo nahlíženo jako na člověka masy bez individuálních rysů. Bude-li ale taková osoba brát zřetel pouze a jen na svůj vlastní ideální předobraz, ale zároveň další dva požadavky bude opomíjet, bude pak zobrazovat spíše postavu podivného člověka, přílišného samotáře nebo rebela.³⁸

Archetyp stínu v sobě obsahuje již vytěsněné pozitivní i negativní části osobnosti člověka. Stín člověka stále doprovází a je možné, že převládne negativní stránka se zlými úmysly. Často není schopný činit dobro. V křesťanském kulturním prostoru je představitelem stínu postava d'ábla.³⁹

³⁶ HOPCKE, Robert H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993. ISBN 80-900802-9-4. s. 81

³⁷ JUNG, Carl Gustav. Výbor z díla, svazek 3. *Osobnost a přenos*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001. s. 50–51

³⁸ JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 18.

³⁹ HOLM, Nils G. *Úvod do psychologie náboženství*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-217-3. s. 125–126

Nicméně nelze chápat tento stín jen jako odvrácenou stránkou lidské osobnosti. Stín je též složen ze schopností jistých morálních kvalit, které se pouze dosud nestaly vědomými.⁴⁰

Stín se může projevit buď v osobní, nebo v kolektivní formě, též Jung sám rozlišuje osobní a kolektivní archetypální stín. Když má stín povahu osobní, lze jej lehce rozpoznat. Pokud se objeví stín jako archetyp, tak je v lidských silách, aby poznali relativní zlo jejich povahy.⁴¹ Stín tak může vystupovat z vědomého okruhu, například ve formě mýtické postavy či staršího sourozence. Pak se jedná o představy kolektivního nevědomí. Osobní stín v sobě obsahuje neprožívané či téměř neprožívané vnitřní rysy dané osoby. Kolektivní stín náleží ke kolektivnímu nevědomí a je možné, že se zobrazí například jako záporná postava starého mudrce.⁴²

Stín přitom představuje i morální problém pro celou osobnost člověka. Je to pro daného člověka výzva, neboť žádný člověk není s to rozeznat a uvědomit si stín bez výrazného vynaložení svého vlastního odhodlání. Podstatou je především to, aby byl každý jedinec schopný přijmout temné aspekty své osobnosti jako skutečně existující.⁴³

3.3 Anima

„Každá přírodní věda je tam, kde už nemůže postupovat experimentálně, popisná, aniž by tím přestala být vědecká. Empirická věda však znemožňuje samu sebe, když vymezuje pole své práce teoretickými pojmy.“

Jeden z archetypů, jenž má pro lékaře velký význam, označil Jung pojmem anima.⁴⁴

Duše ovšem nekončí tam, kde končí dosah fyziologického či jiného předpokladu, takže vždy je nutné vzít do úvahy celkový jev duše. Právě tyto úvahy jsou důležité při vysvětlování empirického pojmu animy. Anima je čistě empirický pojem, jehož účelem je označit skupinu příbuzných jevů.⁴⁵

⁴⁰SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 149.

⁴¹JUNG, Carl Gustav. *Sebrané spisy 9/II. Aion*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003. ISBN 80-85880-26-1

⁴²JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 59

⁴³JUNG, Carl Gustav. *Sebrané spisy 9/II. Aion*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003. ISBN 80-85880-26-1 s. 18

⁴⁴JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 121.

⁴⁵Tamtéž. s. 119

Anima je vnitřní ženskou stránkou nebo částí muže. V psychice muže se vyskytuje jako osobní komplex a též archetypický obraz ženy. Jedná se faktor nevědomý, jenž odpovídá za mechanismus projekce.⁴⁶

Anima je přitom nejvýše důležitý faktor v psychologii každého muže, kde neustále probíhají afekty a emoce. Výplody fantazie vzniknou taktéž právě díky animě. Pokud je anima koncentrována silněji, pak dochází k tomu, že zženšťuje osobnost muže a má tak za následek, že je citlivější, mohou se u něj objevit vlastnosti jako náladovost, ješitnost, vznětlivost nebo žárlivost. Muž se tak nachází ve stavu stísněnosti a tu rozšiřuje dál do okolí.⁴⁷

Carl Gustav Jung rozlišoval mezi čtyřmi stádii vývoje animy. Přičemž v prvním stádiu, které je označeno jako stádium Evy, je anima totožná se svou vlastní matkou. V tomto stádiu je muž těsně připoután k ženě v osobě matky. Poté v druhém stádiu, které reprezentuje mytologická postava Heleny, představuje anima kolektivní sexuální obraz, tzv. ideál. Třetí stádium – stádium Marie se nejvíce projevuje v oblasti náboženství a náboženského cítění. Toto třetí stádium je charakteristické schopností tvořit dlouhodobější vztahy. Poslední čtvrté stádium figuruje jako Sofie (v bibli představovala moudrost), která se projevuje jako průvodkyně muže po jeho vnitřním životě. Vědomí muži zprostředkovává nevědomé obsahy a napomáhá tak muži nalézt smysl jeho života.⁴⁸

3.4 Animus

Animus je vnitřní mužská část ženy. Animus je v psychice ženy přítomen jako její osobní komplex a též její archetypický obraz.⁴⁹

Každý muž v sobě nosí obraz ženy. Stejně tak jako žena má svůj vrozený obraz muže. Tento obraz je nevědomý a je pokaždé nevědomím zosobňován do milované postavy a stává se tak jedním z hlavních důvodů vášnivé přitažlivosti nebo antipatie.⁵⁰

⁴⁶ SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 18

⁴⁷ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 132

⁴⁸ SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 25

⁴⁹ Tamtéž, s. 23

⁵⁰ JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-490-2. s.133

Také u tohoto archetypu rozeznává Jung čtyři různá vývojová stádia. Ve stádiu prvním se animus objevuje nejčastěji ve fantaziích a snech jako ztělesnění fyzické síly, a to například v podobě svalnatého muže, atleta nebo netvora. Stádium druhé je spojeno s iniciativou a schopností plánovat konkrétní činy. Toto stádium se vyskytuje v pozadí za ženskou touhou po určité nezávislosti. Ve třetím stádiu se tento archetyp se objevuje ve snech, kde vystupuje jako duchovní myslitel nebo učitel. Poté ve čtvrtém posledním a též nejvyšším stádiu představuje animus duchovní významy a je u ženy tím prostředníkem mezi vědomím a nevědomím. Co se týče mytologie, tento aspekt se objevuje jako postava Herma, jenž je poslem bohů a ve snech představuje roli průvodce a pomocníka na cestách.⁵¹

Každý animus i anima mají své vnitřní, ale i vnější formy projevu, proto též u těchto archetypů, stejně tak jako u stínů a dalších nevědomých obsahů, je nutné mezi těmito obsahy jejich jednotlivých forem rozlišovat. Přičemž s vnitřní formou projevu se můžeme setkat ve fantaziích, vizích nebo snech. Zatímco vnější projev se objevuje ve chvíli, kdy se člověk, příslušník opačného pohlaví, z našeho okolí stane nositelem určitého prvku našeho vědomí či celé části nevědomí psyché. Není lehké rozpoznat, že to, co nás zvnějšku oslovuje a působí na nás, je zároveň i část našeho nitra.⁵²

3.5 Velká matka

Tento pojem pochází z dějin náboženství a obsahuje v sobě různé projevy mateřské bohyně. Symbol velké matky je přitom odvozeninou archetypu matky.⁵³

Velká matka představuje ideální obraz ženy, který se může objevit u matky v době, kdy její dítě opouští rodný domov. Matka chce pro své dítě vše uspořádat, snaží se zařídit celou řadu věcí a být tak dokonalou matkou. Matka též nechce propustit své děti tzv. do světa. Nechce připustit, že budou její děti žít svým vlastním životem. Tímto jednáním však dochází často k tomu, že matka omezuje a zpomaluje vývoj svého dítěte.⁵⁴

⁵¹ SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 18

⁵² JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 61

⁵³ JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999. s. 134

⁵⁴ HOLM, Nils G. *Úvod do psychologie náboženství*, Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-217-3. s. 126

Archetyp Velké matky čeká na ženu v průběhu procesu individuace, nicméně objeví se pouze za předpokladu, že je tato žena zcela vyrovnána se svým animem, který představuje archetyp materiálního principu. Přičemž archetyp materiálního principu představuje postava nazvaná Magna Mater, Velká matka zemí, která reprezentuje hmotnou přírodní podstatu. Tento archetyp pak může být znázorněn například bohyní moudrosti, bohyní úrody a podobně. Tento archetyp se přitom vyskytuje nejčastěji tam, kde je pomoc, bezpečí, domov, tajemství plození, ale též i současně pohlcující propast, nemoc i smrt.⁵⁵

3.6 Moudrý stařec

Archetyp moudrého starce je Jungem charakterizován zejména následujícími vlastnostmi, jako jsou znalosti, vhled, moudrost, reflexe, intuice a důvtip.⁵⁶

Moudrý stařec reprezentuje hlavně duševní ztělesnění toho, co Jung objevoval v postavě ducha, zejména tedy ducha v podobě znalostí či moudrosti. Jung přitom vyzdvihuje především jeho klid, tajemnost a sílu, která vychází z nitra. Tato síla vede člověka při boji s jeho vnitřními problémy.⁵⁷

Postava Moudrého starce se může objevit i u ženy, a to jako vtělení nějaké určité stránky jejího anima. Toto vtělení se nazývá pozitivní animus.⁵⁸

Vtělení je charakteristické pomáhající ukrytou silou její vnitřní moudrosti a ducha. Pozitivní animus proměňuje, tvoří a řídí, a to bez jakéhokoliv přikazování.

Oba zmíněné archetypy, Moudrého starce, ale i Velké matky, ze sebe vyzařují mocnou fascinaci, která může člověka strhnout do určité formy samolibosti a velikášství. Jestliže však nebude člověk s to si uvědomit a rozlišit jejich nebezpečí identifikace s omamným obrazem a nebude-li schopný se od tohoto hrozícího nebezpečí osvobodit, hrozí, že ho tyto archetypy zcela pohltnou. Jung označil archetypy Moudrého starce a Velké matky jako tzv. mana-osobnosti, což znamená mimořádně působivé a značně dominantní, jsou tedy schopné velmi účinně působit a ovlivňovat druhé lidi. Nicméně představují i jisté nebezpečí podlehnout samolibosti. Uvědomit si obsah, který mana osobnost znamená pro

⁵⁵ ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3. s. 219

⁵⁶ HOPCKE, Robert H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993. ISBN 80-900802-9-4. s. 107

⁵⁷ Tamtéž, s. 108

⁵⁸ Tamtéž

muže, skutečné osvobození od otce a pro ženu formu osvobození se od matky, ale i zážitek vlastní individuality.⁵⁹

⁵⁹JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 66

4 Proces individuace

Individuace je proces psychologické diferenciaci, cílem tohoto procesu je rozvoj individuální osobnosti.⁶⁰

Účelem individuace je přitom osvobodit bytostné Já z falešných obalů osoby a také vymanit se ze sugestivní moci nevědomých obsahů.⁶¹

Smyslem individuace je důvěrně se seznámit se svou vlastní osobní psychologií.⁶²

Sebepoznání je totiž nutný předpoklad pro převzetí vyššího závazku, kterým je uskutečnění smyslu individuálního života, a to v co největším rozsahu. Proto také Jung v této spojitosti odkazuje na cestu individuace, která by měla být člověku nápomocná, aby se mohl stát unikátní bytostí a dosáhl tím jednotného vlastního já.

Cesta individuace se sice odklání od kolektivních norem, ale respektuje je.⁶³ Individuace je samovolný, autonomní a přirozený proces, který se vyskytuje v každém člověku i přesto, že si toho dotyčný ani nemusí být zcela vědom. Pokud tento proces není skryt, ani není nějakým způsobem utlumen, tvoří proces zrání, tedy psychickou paralelu k procesu růstu a stárnutí těla. Za některých okolností může být přitom podněcován a uvědomován a vědomě prožíván, může tak napomoci ucelenosti a plnosti jeho podstaty. Skrze aktivaci obsahů nevědomí je nezbytné uvolnit všechny párové protiklady a zkoumat strukturu psyché, a to skrze jednotlivé vrstvy až k centru, které je posledním základem našeho psychického bytí, vést k vnitřnímu jádru až k sobě samému. Na tuto cestu individuace se však nemůže vydat každý, je nutná jistá kontrola například lékařem, ale především vlastním vědomím tak, aby byla zachována celistvost Já proti zásahům obsahu nevědomí a aby bylo možné provést jejich začlenění.⁶⁴

Jelikož hlavním cílem individuace je dosažení nejvyššího bytostného Já, který považoval Jung za archetyp celistvosti. Byl také toho názoru, že psychická manifestace Self byla

⁶⁰SHARP, D. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 59.

⁶¹JUNG, C.G. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1999. s. 71.

⁶²SHARP, D. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 59.

⁶³ Tamtéž, s. 60.

⁶⁴JACOBI, J. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992. s. 56.

opravdovým zážitkem Boha, ale i obrazem Boha v lidské duši, a měl v úmyslu ukázat, jak obraz boží existuje v psyché a jak jedná v souladu s božími cestami, ať už je víra jedince v Boha vědomá nebo nevědomá.⁶⁵

Pojem Bytostné já označuje archetyp celosti a regulující centrum psyché, jedná se o transpersonální sílu, která já přesahuje. Jedná se o souhrn všech lidských psychických fenoménů, které vyjadřují jednotu osobnosti. Celková osobnost může být vědomá pouze z určité části, neboť je součtem vědomých a nevědomých komponent a zahrnuje v sobě nejen to, co jsme zakusili, ale zároveň i to, co jsme nezakusili.⁶⁶

Určitým způsobem sebeuvědomování může být to, když se člověk začne zajímat o své sny. Vědomé já se však nerozpomíná na sebe sama, nýbrž se spíše zaobírá objektivností danosti snů, jež je pro něj sdělením nevědomé lidské duše.⁶⁷

⁶⁵ HOPCKE, Robert H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993. ISBN 80-900802-9-4. s. 108

⁶⁶ SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. s. 18

⁶⁷ JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-490-2. s. 102

5 Kolektivní představy

Projekcí Jung rozumí nevědomý proces, když se nevědomý obsah přenáší na objekt a může se tedy jevit, že tento obsah objektu náleží. Obecně lze říci, že subjektu jsou nejvíce vědomí jedinci právě rodiče. Z čehož vyplývá fakt, že rodiče nemohou být projikováni, neboť nesplňují tu podmínku, že by byli pro subjekt nevědomí. Obrazy rodičů jsou tedy až příliš vědomé, než aby mohly být projikovány. V konfrontaci s realitou je ale faktem, že nejčastěji jsou projikována paradoxně právě imaga rodičů. Pacient si je však často vědom, že projikuje imago otce na svého ošetřujícího lékaře. V této situaci se objevují incestní fantazie, ale prokázalo se, že to není jednání vědomé, ale že k uvědomění dojde až později. Tyto fantazie vyvolávají silné emocionální reakce. Imaga rodičů však nedoprovázejí pouze fantazie se sexuálním incestním podtextem, ale též jsou s imagy rodičů spojovány i náboženské představy. Tyto představy týkající-se náboženství jsou obvykle nevědomé.⁶⁸

Tzv. kolektivní představy (*Représentations collectives*) mají značnou sílu, bývají také často vytěšňovány a potlačovány. A tak věci, které daný člověk toužebně očekával od svých rodičů či jaké vlastnosti si k nim snažil připsat, hodně zveličuje až do podoby nereálných fantasií, proto si také Jung pokládá otázku, do jaké míry je vhodné tyto například incestní představy považovat za obávání se hodné. A zdali se jim neprávem nepřipisuje větší váha, než která jim skutečně náleží. Příkladem zobrazení archetypu boží dvojice, tedy tzv. *Syzygie*, může být osoba Mikuláše z Flue, kterému se ve vizích zobrazoval dvojí Bůh. Vize se týkaly jeho iniciace do synovství Božího a zjevuje se mu výše uvedený dvojí Bůh (královská matka a královský otec). Vize trojice boží je vhodným příkladem intenzity projikovaného obsahu. To, co se mu ve vizi objevilo, však nebyla tradiční představa Boha, ale spíše interpretace archetypické povahy, která se samovolně vyjevila v jeho vizích. Jedná se o archetyp božské dvojice, tzv. *syzygie*.⁶⁹

To, co se jednou objeví v projekci, může být dlouhou dobu skryto v nevědomí. Obsahem oněch projekcí jsou právě *syzygie*, které vyjadřují, že s tím, co je mužské, je dáno i současně to, co je ženské. Bylo by možné v *syzygiích* vyzorovat rodiče. Ženská část je matka odpovídající animě. Lze předpokládat, že v mysli každého jedince existuje

⁶⁸ JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-490-2. s. 123–124

⁶⁹ Tamtéžs. 125–126

nevědomý obraz rodičů. A tento obraz je získaný v dětství, je vytěsněn, jelikož jsou s ním často spjaty ony incestní fantazie. Což předpokládá fakt, že tento obraz kdysi vědomým byl, neboť jinak by nemohlo dojít k jeho vytěsnění z mysli člověka. K vytvoření imaga rodičů dochází v raném dětství, kdy vědomí není ještě na takové úrovni, „*a proto má charakter ostrůvkovité diskontinuity*“. Jung se v této souvislosti však rozhodně nedomnívá, že by duše novorozeného dítěte byla nepopsaný list, nedá se tedy říci, že by v duši právě narozeného dítěte nic nebylo. Děti mají prokazatelně zděděné instinkty. Dítě tedy nemá zděděné představy, ale spíše zděděné možnosti představ. Jsou to všem lidem společné možnosti představ.⁷⁰

⁷⁰ JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-490-2. s. 127–128

6 Biologický význam archetypů

V následujících kapitolách se pokusím vyložit biologický význam archetypů, přičemž vodítkem budou zejména díla A. Stevense, J. Price a R. S. Percivala.

Rodina podle Stevense byla ještě v nedávných dobách považována za takřka posvátnou instituci, neboť sňatkem se uzavřelo celoživotní pouto mezi mužem a ženou, přičemž hlavním důvodem tohoto spojení bylo zejména plození dětí a jejich následná výchova. Nicméně v posledních letech zaznamenala rodina obrovské sociální, ale i ekonomické změny, protože například i post-industriální revoluce měla za následek rozpad tradiční rozšířené rodiny. Díky urbanizaci a moderní architektuře došlo k jinému rozvržení městských částí a roztříštily se příbuzenské sítě a lidé tak nežili v rámci rodiny tak pohromadě, jako tomu bylo dříve. I toto nové pojetí bydlení bylo ve shodě s narcistickým přesvědčením toho, že každý jedinec má plné právo na své osobní naplnění, které však přesahuje sliby svazku manželského a které tedy vede k ukončení manželství. Rodina byla dokonce dávána do souvislosti s vykořisťováním nebo zneužíváním žen a dětí. Rodina byla také stigmatizována jako příčina snad všech psychiatrických nemocí, jako jsou neurózy u dětí. Nicméně jak se Stevens domnívá, není to příliš dobře obhajitelný názor, neboť naopak nepřítomnost rodiny, a tudíž situace, že jedinec vyrůstá zcela bez rodiny, u něj může s daleko větší pravděpodobností vyvolat stavy neuróz.⁷¹

Antropologie nám přitom ukazuje, že uspořádání do rodin je univerzální charakteristikou lidstva. Různé kultury samozřejmě preferují různé druhy rodinného uspořádání, ale obecně lze říci, že všechny kultury podporují rodinné vazby. Vždy se rodina skládá alespoň z jedné ženy a jednoho muže, kteří se společně starají o děti, a to ať jsou jejich vlastní, nebo nikoliv. Dalo by se tedy říci, že rodina je vyjádřením archetypálního mentálního vzorce, přičemž univerzálnost a závaznost rodinných vztahů je druhově specifická vlastnost. Dále je rodina sekundárně modifikována kulturními nebo ekologickými faktory.

⁷¹ STEVENS, Anthony. (2002): *Archetype Revisited: An Updated Natural History of the Self*. Psychology Press, London. s. 91

Rodinné uskupení, tak jak ho známe u lidí, se s jistou podobností objevuje i u jiných primátů, avšak u žádného jiného druhu není rodinný život tak vysoce strukturován a institucionalizován.⁷²

Vznik rodiny je logickým vyústěním faktu, že se lidem rodí děti značně nezralé, a tedy neschopné přežít bez pomoci. Je tedy evidentní, že nějaká forma ochranné aliance byla nutná pro zachování rodu. Rodinné soužití představuje značné výhody.

Přestože ne u všech druhů se rodí potomci zcela nesamostatní tak jako u lidí, jeden rys mají společný. Je to silná vazba vytvořená mezi matkou a potomkem. Variabilní je však, jak je do tohoto vztahu zahrnut muž.

Dalším pohledem na vznik rodin je názor neo-darwinistů, kteří se zaobírají teorií sobeckého genu. Rodina je pro geny, které se snaží o přežití, ideálním místem, neboť v sobě mají nepopíratelný sobecký cíl dostat se do další generace. Lidské chování je ovlivněno geny, a i proto, lidé jako nosiči genů pečují o své potomky, tedy nositele jejich genu. Je podstatné si uvědomit, že geny nejsou pouhými rigidními determinanty sociálního chování, ale spíše prvky, jež představují možný repertoár druhově-charakteristického chování. Životní cyklus se tak uskutečňuje v souladu s geneticky vepsanými archetypálními vzory, které podporují a zvyšují šanci genu přežít a dále se šířit. Tyto vzory zahrnují například namlouvání partnerů, sexuální vazby a manželství, péči o děti, reciproční altruismus a další.⁷³ S Jungovou teorií archetypů lze uvést v soulad antropologická zkoumání tradičních společností.

Prostředí, v němž jsme se vyvinuli, zajišťuje, že lidé žijící v malých skupinách mají mezi sebou určitý genetický vztah. A že tyto archetypální strategie se vyvinuly za účelem dosažení určitého cíle, jako je diferenciací rolí muže a ženy. Typické tradiční rozdělení rolí se vyznačuje rolí ženy jako pečovatelky o děti, zatímco role muže je zaměřena na politické funkce, dříve válčení, boj a zajištění obživy těm, o které má zodpovědnost se postarat. Manželství podporuje soudržnost společnosti a její konkurenční účinnost. V souvislosti s Jungovými pojmy anima a animus se rodí muži a ženy s vrozenou schopností si vzájemně porozumět a žít tak v symbióze. Je pravděpodobné předpokládat,

⁷² STEVENS, Anthony. (2002): *Archetype Revisited: An Updated Natural History of the Self*. Psychology Press, London. s. 93

⁷³ Tamtéž, s. 94–95

že tak dlouho, jak existuje náš druh, tak dlouho byli jeho potomci vychováni v rámci rodiny. Jung věřil, že kojeneček se již rodí se strukturovanou psychikou a vrozená struktura tak do určité míry může předvídat chování rodičů obou pohlaví.⁷⁴

7 Porovnání přístupu Junga s evoluční biologii

Jisté spojení mezi prací Junga a etologií Konrada Lorenze je jisté na první pohled patrné. Lorenz byl do jisté míry neodarwinistou, neboť využíval koncept přírodního výběru a respektoval též genetické zákonitosti. Nicméně samo o sobě spojení Junga a neodarwinismu jako takového může být nečekaná. Tímto se zabývá Stevens, který zastává ten názor, že archetypy vznikly působením přírodního výběru.⁷⁵ Avšak příznivci Junga by mohli namítnout, že Jung s konceptem přírodního výběru zcela příliš nepočítal, neboť hlavními myšlenkami jeho práce byla individuace a naplněný život, nikoliv to, že by například duševní nemoci měly určitou adaptivní funkci.⁷⁶

Stevensovy (a též Priceovy) nejpodstatnější myšlenky jsou následující. Archetypy jsou neuropsychické jednotky, které se vyvinuly vlivem přírodního výběru. Mají zodpovědnost za emocionální a kognitivní zkušenosti charakteristické pro lidský druh.⁷⁷

Dále staví na přesvědčení, že distribuce genů z generace na generaci je hlavním cílem našeho chování, což je též hlavním stanoviskem neodarwinismu.⁷⁸

Z výše uvedeného vyplývá tedy, že je-li určitý znak chování charakteristický pro veškeré lidské komunity neohledně na odlišnou kulturu či rasu, musí být brána do úvahy ta varianta, že se jedná o vrozené tendence či archetyp. Přičemž archetypy vládnu samy sobě a jejich cílem je jejich aktualizace v psychice i chování. Pokud je zachováno duševní zdraví, je to výsledek naplnění archetypálních cílů, zatímco určitá patologie v psychice je znakem nenaplnění, zmaření těchto cílů. Co se původu duševních chorob týče, Jung byl toho

⁷⁴ STEVENS, Anthony. (2002): *Archetype Revisited: An Updated Natural History of the Self*. Psychology Press, London. s. 94–95

⁷⁵ Tamtéž, s. 17

⁷⁶ Tamtéž, s. 344

⁷⁷ STEVENS, A. a PRICE, J. (2000): *Evolutionary Psychiatry: A New Beginning*. Routledge. New York. s. 6

⁷⁸ Tamtéž, s. 11)

názoru, že náboženské symboly jsou ukryty uvnitř lidského nevědomí, a pokud dojde k rozvinutí psychózy, spontánně vyplují na povrch.⁷⁹

Darwinistická vize přímého soupeření ovšem s Jungovým pojetím příliš nesouzní. Pro přístup darwinismu je například charakteristické, že boj o náklonnost druhých osob je nutnost. Avšak z pojetí Jungových archetypů je zřejmé, že o určité typy náklonnosti a lásky není třeba bojovat, jako je tomu například u vztahu matka-dítě, neboť potomek konkrétní matky nemusí soutěžit o její náklonnost s potomky jiných matek.

V následujících řádcích bych se zaměřila na porovnání Jungovy teorie archetypů s přístupem neodarwinismu a sociobiologie, tak jak ji ve své knize *Is Jung's Theory of Archetypes Compatible with Neo-Darwinism and Sociobiology?* popsal Ray Scott Percival, který se přitom odkazuje na knihu Anthonyho Stevense *Archetype Revisited*.

Uvedu, čím jsou si tyto teorie podobny, a co je naopak od sebe odlišuje. Přičemž bych nejprve krátce představila pojmy darwinismus, neodarwinismus a sociobiologie, které bych následně dala do souvislosti s Jungovým pojetím problematiky.

7.1 Darwinismus

Darwinova evoluční teorie, kterou představil v knize *O vzniku druhů* z roku 1859, hovoří o tom, že druhy se v dlouhých časových obdobích postupně proměňují. Jedná se o přežití nejlépe přizpůsobených organismů, tzv. přežití nejschopnějšího. Darwinova evoluční teorie přitom vychází z předpokladů, že organismy nejsou zcela stejné, zároveň nejsou zcela neměnné a potomci dědí vlastnosti svých rodičů. Dále, že jedinec, který získá určitou dobrou vlastnost, bude mít pravděpodobně více potomků a těm tuto vlastnost předá. Přírozený výběr je proces, který selektuje rozmanité skupiny jedinců na ty, které zvýhodňuje, a na ty, které potlačuje.

Mimo vymezení přírozeného výběru se Darwin zabýval ještě pojetím pohlavního výběru, který vychází z teorie, že podobu organismu neurčuje jen jeho schopnost přežít, ale také být přitažlivý pro své potenciální sexuální partnery. Je totiž patrné, že pokud si jedinec nebude schopen nalézt partnera pro páření, nemá šanci se rozmnožit a své vlastnosti tak nebude mít možnost předat svým potomkům.

⁷⁹ Srov. JUNG, Carl Gustav. (2003) *Analytická psychologie. Tavistocké přednášky*. Academia, Praha.

Darwinismus je první evoluční teorií, která měla trvalý a univerzální vliv na vědecké myšlení. Teorie pocházející z druhé poloviny devatenáctého století byla v budoucnu následně stále rozšiřována o poznatky dalších příbuzných oborů, jakožto biochemie, molekulární biologie nebo genetika. Stran vědců byla snaha o syntézu darwinismu s Mendelovými genetickými zákony. Syntéza vznikající od 20. let 20. století byla označena jako neodarwinismus.⁸⁰

7.2 Neodarwinismus

Neodarwinismus si klade za cíl syntetizovat stěžejní myšlenky darwinismu spolu s novými poznatky molekulární biologie, cytologie nebo genetiky či nových poznatků týkajících se rozmnožování. Obecně se k neodarwinismu řadí směry, které stále vycházejí ze základních postojů darwinismu, jako například důraz na přirozený výběr přes prospěšnost nově vzniklých vlastností, menší měrou pohlavní výběr.⁸¹

7.3 Sociobiologie

Sociobiologie je obor behaviorální ekologie, který se zabývá vlivem sociálního prostředí na evoluci chování.⁸² Vychází z poznatků sociologie, antropologie, evoluční biologie, archeologie, zoologie, ale též z etologie, fyziologie či genetiky. Souvisí úzce s evoluční psychologií. Sociobiologie se zabývá velmi širokým spektrem sociálního chování.⁸³ Sociologie si klade za cíl zkoumat sociální chování a zastává názor, že vliv evoluční selekce dovedl živočichy k prospěšnému využívání prostředí a také k výhodnému sociálnímu chování.

Edvard Osborn Wilson definoval sociobiologii jako „rozšíření populační biologie a evoluční teorie na sociální uspořádání.“ Definice je založena na tom, že určité druhy chování jsou minimálně z části zděděné a ovlivnitelné přirozeným výběrem. Hlavním atributem je přitom to, že chování se v průběhu času vyvíjelo. Živočichové se tedy chovají

⁸⁰ HANES, John. *What is Darwinism?* [online]. Talk Origins Archive, [cit. 2017-06-15]. [4]. (anglicky)

⁸¹ ŠÍPEK, Antonín, jr.: *Genetika - Biologie; Váš zdroj informací o genetice a biologii.* [online][dostupné z <http://www.genetika-biologie.cz>; stav k 15. 6. 2017]

⁸² *Sociobiology* [online]. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2017-06-15. Dostupné online. (anglicky).

⁸³ JOZÍFKOVÁ, Eva. *Sociobiologie* [online]. [cit. 2016-07-05]. S. 4. Dostupné online.

tak, jak se ukázalo evolučně výhodné, což také vyústilo ve vznik složitých forem chování výhodných pro přežití.⁸⁴

Sociobiologie tak stojí na dvou základních attributech. Některé chování je dědičné. A zděděné chování řídí přirozený výběr, z čehož lze odvodit, že právě toto chování bylo pravděpodobně výhodné pro prostředí, v němž se druh vyvíjel.

7.4 Lamarkismus

Lamarkismem se rozumí historická evoluční teorie, která byla vytvořena přírodovědcem Jeanem Baptistem Lamarkem po r. 1800. V současné době není hlavním proudem biologie přijímána. Je založena na tom, že organismy pod vlivem prostředí směřují k vytváření neustále složitějších a dokonalejších adaptivních forem. Tento směr též předpokládá, že znaky získané v průběhu života jsou dědičné, a tak se přenášejí na další generace.⁸⁵

7.5 Srovnání teorie archetypů s neodarwinismem

Jungova teorie archetypů je, jak Percival uvádí, zajímavá a odvážná teorie. Byla podrobena mnohé kritice, která však způsobila, že ji mnozí opustili. Snaha o její znovuobjevení měla spočívat v tom, že ji odvozovali od sociobiologie. Což však dle Percivala teorii nezachrání od obvinění, že je v rozporu s neodarwinismem. A proto také nemůže být považována za odvoditelnou ze sociobiologie, neboť sociobiologie předpokládá neodarwinismus. Percival se též domnívá, že zastánci Jungovy teorie nedosahují vědeckých standardů.⁸⁶

Objevilo se několik pokusů dokázat, že je Jungova teorie nejen kompatibilní s darwinismem, ale také, že se musí stát součástí kořenů neodarwinismu: sociobiologie. Stevens (1982) a Hall a Nordby (1973) tvrdí, že Jungova teorie archetypů předvídá a dává smysl sociobiologickým teoriím a že tato nová věda Jungovu teorii potvrzuje. Tyto pokusy však selhávají, protože nerozumí Darwinistické kritice, a to i proto, že archetypy nevyhovují sociobiologickému vysvětlení. Navíc cíl archetypálního vývoje, hluboké štěstí,

⁸⁴ Tamtéž

⁸⁵ ŠÍPEK, Antonín.jr.: *Genetika - Biologie; Váš zdroj informací o genetice a biologii.*[online][dostupné z <http://www.genetika-biologie.cz>; stav k 15. 6. 2017]

⁸⁶ PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems.*1993. ISSN 0161-7361. s. 460

moudrost nebo smysluplná existence mohou být těžko slučitelné s genetickým přežitím, a proto nejsou slučitelné s vysvětlením neodarwinistů.⁸⁷

Jungova teorie archetypů je tak logicky nekompatibilní s neodarwinistickou teorií adaptivní evoluce. Lamarckismus je doktrína tvrdící, že veškeré adaptivní evoluční změny se dějí díky dědičnosti cílených, získaných charakteristik. Neodarwinismus říká, že veškeré adaptivní změny se dějí pomocí přírodní selekce necílených, geneticky podmíněných variací. Lamarckismus a neodarwinismus se nevyklučují nutně, vylučují se však v předpokladu, že živočišné druhy vykazují adaptivní změny, což je předpoklad, který stoupenci Junga sdílejí se stoupenci neodarwinismu.

Jungova teorie archetypů v jistém smyslu vyplývá z lamarckismu v tom, že fantazijní představy získané osobní zkušeností jedince mohou být biologicky děděny jeho potomky a že tyto archetypy jsou adaptivně získány, podle teorie archetypů je neodarwinismus je chybný.

Pokud Jungova teorie archetypů není kompatibilní s neodarwinismem, neznamená to ještě nutně, že ji nelze přiblížit originálnímu přístupu Darwinovu. Darwin předpokládal, že rozmanitost veškerého života má původ v jediném společném předku, aby se dostal od této původní formy života k jeho dnešní rozmanitosti, postuloval, že všechny formy života mají následující tři vlastnosti. Dědičnost, předávání genetických informací, přirozená variace, potomci se mírně odlišují od svých rodičů, a množení, rodiče přivádějí na svět zpravidla více, než jednoho potomka. Tedy rodiče přivádí na svět potomky, kteří ačkoliv jsou podobní, se od svých rodičů a sebe navzájem mírně liší. Variace je přirozená v tom smyslu, že je zcela nezávislá nejen na přírodních podmínkách jednotlivých organismů, ale také na potřebách přežití a reprodukce těchto organismů. Pokud je tedy variace nezávislá na prostředí a potřebách organismu, pak by tyto procesy pravděpodobně vyústily v množství neadaptivních organismů, neschopných dlouho přežít. Tento problém řeší Darwin přírodním výběrem, tedy postupným zlepšováním tělesných znaků a znaků chování.

Řetězec postupných změn nemusí být nepřetržitým řetězcem zlepšení, mohou se objevit i negativní změny. Negativní, ne však smrtelně nebezpečný znak se může objevit a zůstat, a to ve spojení se znakem, který je alespoň stejnou měrou výhodný. Znaky mohou uniknout

⁸⁷PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1993. ISSN 0161-7361. s. 461

eliminaci také proto, že jsou reprodukčně neutrální, tedy ani nezvyšují a ani nesnižují šanci na přežití. Darwin se správně domníval, že i komplexní orgány mohly vzniknout právě díky nepřetržitému řetězci malých variací, přičemž každá se nepatrně více blíží formě a užítku tohoto komplexního orgánu, než její předchůdce.⁸⁸

Darwin v této souvislosti prohlásil, že pokud by se prokázalo, že existuje orgán, který by nemohl vzniknout díky množství postupných drobných změn, jeho teorie by se úplně zhroutila.

Lamarckův pohled je podobný tomu Darwinovu, avšak Lamarckova teorie byla zformulována před objevením přírodního výběru. Místo toho byly všechny variace výsledkem principu užívání a neužívání. Pokud byl orgán užíván, tak rostl nebo zesiloval, pokud však užíván nebyl, zmenšoval se či slábl. Lamarck dal tomuto principu navíc specifitější podobu, že ve snaze něčeho dosáhnout, vyvolává organismus cíleně sám v sobě změny, které jeho snahu učiní jednodušší. Podle Lamarcka jsou všechny variace, směřovány k jistému cíli, na rozdíl od Darwinových přirozených variací, které cíl nemají, nýbrž jsou i některé po svém vzniku eliminovány.

Lamarck tak předpokládal, že všechna tato cílená zlepšení byla alespoň do určité míry děděna potomky daného organismu. Každý organismus usiloval o postup předurčeným řádem evoluce od jednoduchých, nedokonalých organismů k těm komplexnějším a dokonalejším.⁸⁹

Pro neodarwinismus jsou důležité především dva postuláty, ústřední dogma molekulární genetiky a ústřední dogma embryologie. Dle molekulární genetiky může být genetická informace přenesena z nukleové kyseliny do proteinu, nikoliv naopak. Tento princip umožňuje přenos informace z deoxyribonukleové kyseliny do proteinu prostřednictvím ribonukleové kyseliny a také z ribonukleové kyseliny do deoxyribonukleové kyseliny, ale vylučuje přenos informace z nového proteinu do deoxyribonukleové kyseliny. Tedy, i pokud by Jungovy fantazijní představy byly zapsány ve formě řetězců aminokyselin tělesného proteinu, tento zápis by nebyl přenosný do DNA do dědičné formy. Zápis

⁸⁸ PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*.1993. ISSN 0161-7361. s. 470–471

⁸⁹ PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*.1993. ISSN 0161-7361. s. 472

zkušeností do RNA byla svého času populární teorie, která byla avšak podrobena testování, a následně vyvrácena.

Neexistuje tedy žádný mechanismus, který by dokázal identifikovat zážitky a představy jedince a přenést je do genetického kódu a tak je přenést i na budoucí generace.⁹⁰

Percival dále uvádí přístup Stevense, který se snaží o propojení Jungovy teorie se sociobiologií. Je důležité si všimnout, že Stevensova podpora Junga je založena na zmatení dvou rozlišení, za prvé, jsou-li dědičné představy, nebo jsou zděděné dispozice představ. Za druhé, je-li lamarckismus, nebo neodarwinismus pravdivý. Dle Stevense je Jungova nejefektivnější obrana vůči nařčení z lamarckismu odlišení mezi tím, co nazýval archetypy jako takové, a obrazy, představy a pocity, které tvoří konkrétní náplň archetypu. Archetyp jako takový je vrozený neuropsychický systém a vrozený uvolňovací mechanismus zodpovědný za vzorce chování či vzorce zkušeností jako například zamilování se, když jedinec v prostředí narazí na vhodného zástupce stejného druhu.

Formulace, která měla zbavit Junga osočení z lamarkismu, říká, že to, co je zděděné, je predispozice, nikoliv vlastní obsah archetypu.

Bylo tak vlastně možné říci, že Lamarck nebyl lamarkista, jelikož tvrdil, že žirafa nedědí určitým způsobem vystavěný krk, nýbrž predispozici k tomu, aby jí narostl dlouhý krk. Ani v Lamarckově systému nejsou všechny vlastnosti organismu zděděné, některé jsou získané během jeho vlastního života.

Stevens avšak zcela opomíjí pointu darwinistické kritiky, která nezávisí na tom, zda jsou zděděné představy, či jen jejich dispozice. Neodarwinismus vylučuje dědičnost jakýchkoli získaných vlastností, ať se již jedná o svaly, dovednosti, představy, nebo dispozice.⁹¹

Podle neodarwinismu tedy nemohou být zkušenosti ani fantazijní představy „otisknuty“ do mozku organismu tak, aby byly dědičné.

⁹⁰ Tamtéž, s. 473

⁹¹ PERCIVAL, R. S. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1993. ISSN 0161-7361. s. 474

Stevens se, jak Percival uvádí, snaží vypořádat s Jungovým přesvědčením o představách otisknutých v myslí, od nich však může být, dle Stevense, snadno upuštěno, neboť jsou irelevantní vzhledem k hypotéze archetypů. Toto zdržení může příznivce Junga sice zachránit od ponížení, nemůže však zachránit samotnou Jungovu teorii.⁹²

Podle Stevense Jungova teorie archetypů přitom předjímá novou vědu sociobiologii, která je spojena například s prací E. O. Wilsona či R. Dawkinse. Percival však přesvědčivě ukazuje, že dědičnost archetypu podporuje spíše lamarckistická interpretace. A k tomu, aby toto tvrzení Stevens vyvrátil, musel by prokázat, že Jungova lamarckistická tvrzení mohou být přijata, aniž by oklešťovala celou teorii natolik, že by se stala se sociobiologií kompatibilní, a pouze by vyplývala ze sociobiologie, která nepřináší nic nového. A že archetypy, které Jung předkládá, se mohly vyvinout postupnými malými změnami, které vznikly díky přírodnímu výběru, přičemž každá z těchto změn by byla svým způsobem výhodná.

Stevens vychází z prací Lorenze o zvířatech, Bowlbyho o lidských nemluvňatech a Chomského teorie univerzální vrozené gramatiky, aby dokázal, že Jungova teorie archetypů byla obhájena moderním výzkumem o biologickém původu naší podstaty. Stevens se snaží ukázat analogii mezi archetypem a mentální výbavou, kterou etologové a psychologové prokázali jako vrozenou: instinktem.⁹³

Bowlby se snažil ukázat, že vztah matky a nemluvněte byl zprostředkován vrozenými vzorci odezvy. Cíleně orientované chování matky a dítěte fungují paralelně, tak, aby vzniklo vzájemné pouto. A tak například dětský pláč, smích a další projevy vyvolávají v rodiči pocity a chování, které se stále přizpůsobují potřebám dítěte. Pro Stevense je toto projev archetypu matky a v tomto tvrzení nachází moderní obhajobu Jungova ústředního axiomu psychického vývoje: původ rovnováhy mezi daností prostředí a vrozenou genetickou daností našeho organismu, která je pro Junga stěžejní. Cílem manifestace archetypu je tak obnovení rovnováhy.

Vzorci vrozeného chování objevené Lorenzem či Bowlbym mohou být teoreticky označeny jako archetypy, ale to jen dokazuje to, že koncept archetypů oproštěný od

⁹² Tamtéž, s. 476

⁹³ PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1993. ISSN 0161-7361. s. 476

Jungovy teorie je natolik obecný, že jej lze vztáhnout k jakémukoliv vrozenému chování. Jungova teorie původu archetypů a specifické archetypy, které předkládá, jsou však zcela jinou a kontroverznější záležitostí.

Pokud by Jungova teorie byla skutečně darwinistická, mohl by Jung říci o evoluci představ něco v tom smyslu, že lidský organismus vytváří fantazijní představy, přičemž některé z nich jsou předurčené genetickým kódem organismu. Různí jedinci tak budou tvořit různé představy, i když trochu podobné. A některé z představ zvyšující reprodukci budou děděny a předávány dále napříč generacemi. Alespoň některé z představ a snů, které má nyní lidský druh, mohly být těmi, které přispěly k přežití našich předků. Takové sny by mohly vzniknout z mnohem jednodušších představ mnoha následnými změnami. Nicméně nic z výše uvedeného Jung neříká. A v jeho spisech ani nenacházíme čistě darwinistické vysvětlení evoluce archetypů moudrého starce či stínu, které by znázorňovalo, jak každá další odchylka ve směřování archetypu stínu mohla být vybrána pro její hodnotu pro reprodukci a přežití. Naopak Jung říká věci, které vylučují evoluci archetypů postupnými drobnými změnami.

Pro Junga archetypy reprezentují oživení možnosti představ, které vždy existovaly, a které tak mohou být nalezeny v nejrůznějších myslích, a to ve všech obdobích. Což je tvrzení, které nevyklučuje pouze neodarwinistickou evolucí archetypů, ale vylučuje jakýkoliv typ jejich evoluce. Dospíváme tedy k závěru, že Jungova teorie je neevoluční. A je tak od základu v rozporu se sociobiologií a jinými formulacemi darwinismu. Jung s evolucí samozřejmě počítá i díky svému lékařskému vzdělání, avšak Percival má pravdu v tom, že je s darwinismem v rozporu.⁹⁴

Navzdory předchozí kritice se pokusíme ukázat darwinistickou funkci některých archetypů.

Jak jsem již výše v práci uváděla, Jung se domníval, že každý jedinec disponuje archetypem korespondujícím s opačným pohlavím. U mužů je nazván anima, u žen animus. Zdá se, že anima a animus mají adaptivní hodnotu, jedinec je již připraven rozpoznat a vhodně reagovat na příslušníky opačného pohlaví.

⁹⁴PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1993. ISSN 0161-7361. s. 477

Co se týče archetypu starce, tak mladí samci primátů jsou přitahováni samci starými, jako by jimi byli fascinováni a udržují s nimi spojení. Archetyp starce může jednoduše korespondovat s tím, jak je starým samecům věnována pozornost, která je životně důležitá pro bezpečnost a možnost imitace vhodného chování.

Zatímco archetyp stínu může odpovídat tendenci bát se a vyhýbat se znetvořeným příslušníkům rodu, taková tendence by přispěla k přežití, vyhýbáním se obecně řečeno, reproduktivně riskantním mutacím. Stevens však tento názor nezastává, spíše trvá na tom, že archetyp stínu je založen na naší potřebě nepřátel, rasových předsudků nebo hierarchie. Ty jsou prý nutné pro společenskou soudržnost.⁹⁵

Dle Percivala je Stevensova argumentace ukázkou neschopnosti odlišit selekci na úrovni genu, jednotlivců a skupin. Stevens však není sám. Celá řada lidí odkazuje k darwinismu, aniž by mu skutečně porozuměli. Příkladem může být názor, že hejna ryb existují kvůli tomu, že v množství je síla, což přispívá k přežití druhu, který lidé běžně přijímají. Nicméně hejna ryb se neformují proto, že každá z ryb by měla takový záměr, cíl. Jedná se o nezamýšlený vedlejší produkt snahy každé ryby proplavat mezi dalšími rybami. Ryba mezi dvěma dalšími rybami má větší šanci na přežití útoku predátora.⁹⁶

Skupinová selekce ve Stevensově práci je hlavní chybou jeho pokusu interpretovat Jungovy archetypy v kontextu sociobiologie. Archetypy jsou adaptivní pro jednotlivce, správně rozvinuty přináší do života harmonii a smysl. V genocentrickém pohledu na přírodní selekci je však lidské tělo se svými dispozicemi k různému chování pouze strojem vytvořeným geny a pro geny. Disponujeme těly a určitým chováním, protože ty zvyšují „kopírovatelnost“ genů, které je produkují. Co je žádoucí pro jedince, například potěšení, moudrost, dlouhý život či harmonie nebo smysluplný život, není nutně adaptivní pro geny.

V sociobiologickém pohledu na altruismus tak například jedinec obětuje život pro ostatní, jelikož geny jednotlivce, přítomné v ostatních tak mají větší šanci se jejich prostřednictvím ještě více rozšířit, než kdyby k oběti nedošlo. Stevens by pak musel dokázat, že harmonie nebo smysluplnost, která je produktem Jungových archetypů vede k navýšení šancí na reprodukci.

⁹⁵ Tamtéž, s. 479–480

⁹⁶ PERCIVAL, R. S. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1993. ISSN 0161-7361. s. 480

Další potencionální cestou Stevense by bylo prokázání, že archetypy jsou reprodukčně neutrální, nebo by pojmy jako smysluplný život nebo štěstí mohly být předefinovány tak, aby přispívaly k reprodukci.

Bowlby, o kterého Stevens opírá část svého argumentu, ovšem přehlédl tento problém kvůli protichůdným názorům vůči rozdílu skupinového a individuálního výběru ve své charakterizaci instinktivního chování.

Přičemž ten samý problém je patrný ve spisech dalších příznivců Junga, například Hall a Nordby (1973) přímo tvrdí, že veškeré archetypy musí být pro jednotlivce výhodné, jinak by se nestaly součástí lidské přirozenosti.

Stevens také nekonfrontuje problém jednotlivce činícího malé oběti ve smyslu vlastního štěstí pro malé výhody genetické reprodukce, neboť chápe darwinismus jako skupinovou selekci a uvádí, že Darwin vše změnil jedním obrovským vhladem, tedy že řídicím principem všech organismů je jednoduše přežití druhu.⁹⁷

Jung správně kladl důraz na vcelku sofistikovanou připravenost lidského organismu, učít se určitému typu zkušenosti záhy po narození. A Stevens ho správně oslavuje za zachování tohoto postoje i přes velký vzestup behavioristické psychologie zavedené Watsonem (1913) jen tři roky poté, co Jung započal rozvíjet svou teorii archetypů. Stevens ukázal, že Jungův důraz na naši vrozenou kognitivní/emocionální výbavu byl podpořen moderním výzkumem. Avšak to, že je něco vrozené neznamená, že je to darwinistické, což je chybné vyvození, které určitým způsobem charakterizuje Stevensův projekt.⁹⁸

⁹⁷ PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*.1993. ISSN 0161-7361. s. 481

⁹⁸ Tamtéž s. 482

Závěr

Podle Junga je člověk obdařen vrozenou sadou archetypů, určitých vzorců zodpovědných za naše prožívání a formování obrazů, které vznikají v naší mysli. Archetypy jsou uloženy v našem nevědomí. Kolektivní nevědomí nenáleží jen individuu, ale celému společenství. Archetypy jsou tedy společné všem lidem a jedná se o funkční jednotky kolektivního nevědomí. Vrozené obrazy reprezentují naši vnitřní osobnost, nabývají nejrozmanitějších podob a objevují se například ve snech. Jung například rozlišuje anima, vnitřní mužskou část ženy a animu, vnitřní ženskou část muže. Tyto ve své podstatě nevědomé obrazy ovlivňují biologicky podstatnou roli hledání partnera.

Vztah matky a dítěte, jak se snažil Bowlby podobně ukázat, jak je úspěch reprodukce zprostředkovaný vrozenými vzorci odezvy. Jedná se o citové přilnutí malého dítěte k matce. Základní vzorec přilnutí je založen na hledání psychického a fyzického uspokojení a ochrany před ohrožením. Matka reaguje na emoční projevy dítěte. Cíleně orientované chování matky a dítěte fungují paralelně, tak, aby vzniklo vzájemné pouto. Proto dětský pláč, smích vyvolávají v rodiči pocity a chování, které se stále přizpůsobují potřebám potomka. Nabízí se zde analogie s instinkty. Instinkty jsou všeobecně rozšířené a neosobní dědičně podmíněné faktory, pudové síly, které bezděčně vedou člověka k biologicky účelným aktivitám. Zmíněné archetypy lze chápat jako mentální motivaci instinktivního chování.

Ačkoliv tedy je možné najít biologickou interpretaci některých archetypálních představ, jako celek je Jungova teorie archetypů v rozporu s neodarwinismem z následujících důvodů. Neodarwinismus na rozdíl od Jungovy teorie nepřipouští dědičnost jakýchkoli získaných vlastností, ať už se jedná o představy nebo dispozice. A zakládá si na přesvědčení, že distribuce genů z generace na generaci je hlavním cílem našeho chování. Podle názoru neodarwinismu nemohou být zkušenosti ani vrozené představy otisknuty do mozku organismu, takovým způsobem, aby byly dědičné.

Zatímco Jungova teorie je založena na tom, že je-li určitý znak charakteristický pro všechny lidské komunity, nehledě na kulturu či rasu, jedná se o vrozené tendence, archetypy. Archetypy vládou samy sobě a jejich cílem je především jejich aktualizace v psychice a chování jednotlivce. Smyslem Jungova pochopení individuace je realizace

vlastních archetypálních potřeb, zatímco neodarwinismus interpretuje mentální obsahy z hlediska výhodnosti přenosu genetické informace do dalších generací.

Bibliografie

JAFFÉ, Aniela. *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1998. ISBN 880-7108-1178-7.

STEVENS, Anthony. *Jung*. 1. vyd. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-021-3.

SHARP, Daryl. *Slovník základních pojmů psychologie C. G. Junga*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2005. ISBN 80-85880-39-3.

JUNG, Carl Gustav. *Archetypy a nevědomí*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 1998. ISBN 80-85880-16-4.

JACOBI, Jolande. *Psychologie C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992.

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí*. Brno: Nakladatelství T. Janečka, 1999

ŠIROKÝ, Hugo. *Analytická psychologie C. G. Junga: předmluva ke Knize proměny. Duše a smrt*. 1. vyd. Brno: Bollingenská věž., 1990. ISBN 80-900200-0-3.

HYDE, Maggie. *Jung*. Z anglického originálu přeložila Hana Drábková. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-71780-454-0.

JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie: její teorie a praxe*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. 205 s. ISBN 80-200-0418-1.

STEVENS, Anthony. (2002): *Archetype Revisited: An Updated Natural History of the Self*. Psychology Press, London.

STEVENS, Anthony. (1982): *Archetypes, a Natural History of the Self*. Quill, New York.

JUNG, Carl Gustav. *Výbor z díla, svazek 3. Osobnost a přenos*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2001. ISBN 80-85880-18-0.

JUNG, Carl Gustav. *Symbol a libido*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, s. r. o., 2004. ISBN 80-85880-35-0.

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.

SHEEHY, Nils G. *Encyklopedie nejvýznamnějších psychologů*. Brno: Barrister and Principal. 240 s.

PERCIVAL, Ray Scott. Is Jung theory of archetypes compatible with Neo-darwinism and Sociobiology? *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 1993. ISSN 0161-7361.

JUNG, Carl Gustav. *Slova duše*. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-490-2.

HOPCKE, Robert H. *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga.*

1. vyd. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993. ISBN 80-900802-9-4.

HOLM, Nils G. *Úvod do psychologie náboženství.* Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-217-3.

JUNG, Carl Gustav. *Sebrané spisy 9/II. Aion.* Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 2003. ISBN 80-85880-26-1 (díl 9/II), ISBN 80-85880-25-3 (soubor).

JUNG, Carl Gustav. (2003) *Analytická psychologie. Tavistocké přednášky.* Academia, Praha.

STEVENS, Anthony a PRICE, John. (2000): *Evolutionary Psychiatry: A New Beginning.* Routledge, New York.

Internetové zdroje

ŠÍPEK, Antonín. jr.: *Genetika - Biologie; Váš zdroj informací o genetice a biologii.* [online]: [dostupné z <http://www.genetika-biologie.cz>; stav k 15. 6. 2017]

JOZÍFKOVÁ, Eva. *Sociobiologie* [online]. [cit. 2017-06-15]. S. 4. Dostupné online.

HANES, John. *What is Darwinism?* [online]. TalkOrigins Archive, [cit. 2017-06-15]. [4]. (anglicky)

Sociobiology [online]. Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2017-06-15. Dostupné online. (anglicky)